

تحلیل جامعه‌شناختی بی‌نظمی (فیزیکی-اجتماعی) در فضای شهری

علی اصغر فیروزجانیان^{۱*}

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۱۰ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۰۱

چکیده

بی‌نظمی یکی از آسیب‌های جدی جامعه ایرانی بخصوص در فضای شهری است که تحت تأثیر عوامل مختلف قرار دارد؛ در این میان، پیوند اجتماعی در بروز رفتار اجتماعی نقشی کلیدی دارد. ضعف پیوند اجتماعی یا فرسایش سرمایه اجتماعی موجب بی‌نظمی در دو بعد فیزیکی و اجتماعی می‌شود. بر این اساس، این تحقیق با تأکید بر عامل فرسایش سرمایه اجتماعی بر اساس نظریه پاتام و فوکویاما، به بررسی عوامل مؤثر بر بی‌نظمی در فضای شهری می‌پردازد. روش تحقیق این پژوهش پیمایش بوده و اطلاعات از طریق پرسشنامه جمع‌آوری شده است. بدین منظور ۴۰۰ نفر از ساکنان شهر تهران با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند؛ در نهایت سه منطقه اقتصادی اجتماعی بالا (منطقه ۴)، متوسط (منطقه ۱۱) و پایین (منطقه ۱۶) انتخاب شده است. نتایج حاکی از آن است که میزان کل بی‌نظمی در میان شهروندان تهرانی در حد متوسط است. در تحلیل دومتغیره، همه متغیرهای مستقل با بی‌نظمی در دو بعد آن رابطه معنادار و مثبتی داشته‌اند. همچنین مؤلفه‌های ذهنی فرسایش سرمایه اجتماعی (بی‌اعتمادی اجتماعی، هنجارهای ذهنی مشارکت، احساس انومی) توانستند ۲۴ درصد و مؤلفه‌های عینی فرسایش سرمایه اجتماعی (ضعف روابط رسمی و غیر رسمی و ضعف کنترل اجتماعی) ۱۹ درصد از تغییرات بی‌نظمی در دو بعد آن (فیزیکی-اجتماعی) را تبیین کنند. در کل فرسایش سرمایه اجتماعی (عینی و ذهنی) توانسته است ۴۲ درصد از تغییرات بی‌نظمی را تبیین کند. تأثیر هر دو بعد بر بی‌نظمی مثبت بوده است.

کلیدواژه‌ها: بی‌نظمی فیزیکی-اجتماعی، فرسایش سرمایه اجتماعی، فضای شهری، شهروندان تهرانی.

۱. استادیار جامعه‌شناسی، دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول). a.firozjayan@ums.ac.ir

مقاله مستخرج از کار پژوهشی است که با گرنت دانشگاه انجام شده است.

طرح مسئله

نظم اجتماعی^۱ برای هر جامعه‌ای اهمیت حیاتی دارد و به همین دلیل همواره دغدغه اصلی جامعه‌شناسان پرداختن به مقوله نظم یا بی‌نظمی اجتماعی بوده و هست (چلبی، ۱۳۷۵). اساس هر جامعه‌ای قواعد پذیرفته شده و مرسوم اجتماعی است که به صورت رسمی و غیر رسمی در بخش‌های مختلف جامعه جاریست. وقتی افراد به این هنجارها پایبند باشند، نظم نیز در جامعه برقرار می‌شود؛ اما در هر جامعه‌ای بخشی از قواعد توسط افراد جامعه رعایت نمی‌شود، در این وضعیت است که بی‌نظمی^۲ شکل می‌گیرد.

بی‌نظمی، هر نوع رفتاری است که با هنجارهای رسمی یا قوانین کشور و نیز هنجارهای غیر رسمی یا رسوم قومی و انتظارات اجتماعی مغایر باشد (امیرکافی، ۱۳۸۴: ۸-۵). از اینرو بی‌نظمی را می‌توان وضعیتی دانست که هنجارهای اجتماعی در آنها به هر شکلی توسط افراد جامعه رعایت نمی‌شود. به زعم اسکوگان (۱۹۹۰) نشانه‌های بی‌نظمی عبارتند از: نشانه‌های اجتماعی و نشانه‌های فیزیکی (سراج‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۳۳). امروزه بسیاری از این نشانگان در فضای شهری ما قابل مشاهده است که همواره آسیب‌هایی را در پی داشته است. نشانه‌های آشکار بی‌نظمی اجتماعی در فضای شهری عبارتند از: ولگردی افراد معتاد و مست در محله، خرید و فروش مواد مخدر در انظار و مکان‌های عمومی، زورگیری و اخاذی، پرسه‌زنی دستفروش‌ها، فحاشی و نزاع‌های خیابانی، تخلفات بالای ترافیکی، مزاحمت متکدیان، افراد کارتن‌خواب، تخریب اموال عمومی و ...؛ بی‌نظمی‌های فیزیکی هم به ظاهر شهر اشاره دارد. مکان‌های با سطوح بالای بی‌نظمی فیزیکی، مکان‌هایی‌اند که در آنها شاهد ساختمان‌های متروکه و نیمه‌ساخته، ساخت‌وسازها و مزاحمت‌های ناشی از آن، نخاله‌های ساختمانی در مسیر عبور و مرور، نصب بدون اجازه اطلاعیه‌ها و تبلیغات بر روی دیوارها و دیوارنوشته‌ها، وجود زباله‌ها در خیابان و جوی آب و امثالهم هستیم.

این مصادیق بی‌نظمی را می‌توان در جای‌جای مناطق شهری در ایران مشاهده کنیم. طبعاً شهر تهران به عنوان کلان‌شهری که گروه‌های مختلف اجتماعی فرهنگی را در خود جای داده است، از این قاعده مستثنا نیست. در شهر تهران مواردی چون زباله‌های سرگردان، ترافیک، نزاع خیابانی، دیوارنوشته‌ها، دستفروشی، تخلفات رانندگی و مواردی از این دست را به راحتی می‌توان مشاهده کرد. تحقیقات نشان می‌دهند که احساس آنومی بخصوص در مناطق حاشیه‌ای

1. Social order
2. Disorder

بالاست (کوثری و نجاتی حسینی، ۱۳۸۸: ۲۲۸) که در برخی موارد این احساس می‌تواند به قانون‌گریزی منجر شود (فیروزجائیان و علی بابائی، ۱۳۹۲).

مرور بر تحقیقات انجام‌شده در این حوزه بیانگر این است که جامعه فعلی ما امروزه شاهد افول اخلاق و افزایش بی‌سابقه بی‌اعتمادی و روند روزافزون رفتارهای هنجارشکنانه، بی‌توجهی به باورها، قوانین، ضوابط و مقررات، ارزش‌های فراگیر اجتماعی و رشد بی‌قانونی شده است (گودرزی، ۱۳۹۱؛ جلایی پور، ۱۳۸۵؛ رفیع پور، ۱۳۷۸؛ ارزش‌ها و نگرش‌ها، ۱۳۸۱؛ ۱۳۸۳؛ ایسپا، ۱۳۸۱، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵؛ سعادت، ۱۳۸۵؛ فیروزآبادی، ۱۳۸۵، قدوسی، ۱۳۸۴، فیروزجائیان، ۱۳۸۶). این محققان بی‌نظمی جامعه کنونی را به عنوان یک مسئله اجتماعی پذیرفته‌اند و عوامل مختلفی را برای توضیح بالارفتن میزان این ناهنجاری‌ها و نیز تنوع آنها در شهرها ذکر می‌کنند؛ اما آنچه امروزه اهمیت بسیار دارد، و کمتر مورد توجه قرار گرفته، پرداختن به بستری است که زمینه‌های بروز ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی در شهرهای بزرگ را فراهم می‌آورد و آن کاهش و فرسایش سرمایه اجتماعی^۱ در کلان‌شهرهاست.

سرمایه اجتماعی که حاصل روابط اجتماعی بین افراد، گروه‌ها و نهادهای اجتماعی است در برقراری نظم اجتماعی تأثیر به‌سزایی دارد (تاجبخش، ۱۳۸۴). اهمیت این مفاهیم در برقراری نظم اجتماعی در سطح جامعه بر هیچ‌کس پوشیده نیست؛ چرا که نقصان در هر یک از این مفاهیم در سطح فردی و اجتماعی بی‌نظمی و انحراف اجتماعی را به همراه خواهد داشت. بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در ایران از آن نشان دارد که اوضاع سرمایه اجتماعی در ایران شرایط خوبی را دنبال نمی‌کند. گزارش سال ۲۰۱۵ مؤسسه مطالعاتی لگاتیم نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی در ایران بیش از گذشته افول کرده و در وضعیت قرمز قرار دارد. این مؤسسه اعلام کرده است که ایران به لحاظ سرمایه اجتماعی در میان کشورهای خاورمیانه در پایین‌ترین رتبه‌ها قرار دارد. افغانستان و سوریه دو کشور دیگر خاورمیانه هستند که هم‌رتبه با ایران در جایگاه ۱۲۱ جهان ایستاده‌اند (خبرگزاری موج، ۱۳۹۴: ۱۱ آبان). در عین حال تحقیقات مختلفی که در زمینه وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران انجام شده است از فرسایش سرمایه اجتماعی در ایران حکایت دارد (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۶؛ رفیع پور، ۱۳۷۸؛ ارزش‌ها و نگرش‌ها، ۱۳۸۳، ایسپا؛ ۱۳۸۵؛ دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۸۵ الف و ۱۳۸۵ ب؛ دینی، ۱۳۸۵؛ سعادت، ۱۳۸۵، فیروزآبادی، ۱۳۸۵؛ قدوسی، ۱۳۸۴؛ موسوی خامنه، ۱۳۹۱). مرور این تحقیقات نشان می‌دهد که شاخص‌های سرمایه اجتماعی در ایران امروز

1. erosion of social capital

وضعیت مطلوبی ندارد و به نوعی با فرسایش سرمایه اجتماعی در جامعه روبرویم (شارع پور، ۱۳۸۰؛ عبداللهی، ۱۳۸۶). آخرین پیمایش ملی که در میان ۱۸ هزار نفر در کل کشور انجام شده، فرسایش سرمایه اجتماعی را در شاخص‌هایی چون عدالت اجتماعی، اعتماد و اخلاق عمومی تأیید کرده است. ۴۵ درصد از پاسخ‌گویان اعتقاد دارند که قانون‌گریزی در کشور بالا است (غفاری، ۱۳۹۴).

در سال‌های اخیر فراوانی، تنوع و شدت ناهنجاری‌ها در شهرها، بالأخص در شهرهای بزرگ چون تهران همواره رو به افزایش گذاشته است. این امر هزینه‌های متعدد، در حوزه‌های خرد تا کلان جامعه، به همراه داشته است. در مورد بی‌نظمی مطالعاتی چند در داخل کشور (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰؛ چلبی و همکاران، ۱۳۸۳؛ صادقی و همکاران، ۱۳۹۳) و مطالعاتی نیز در خارج کشور (براوینگ، ۲۰۰۹؛ آکوماک، ۲۰۱۲؛ پاکارد و همکاران، ۲۰۱۳؛ کوشنیک و همکاران، ۲۰۱۴؛ گراشیا، ۲۰۰۷؛ هیل و همکاران، ۲۰۱۴) صورت گرفته که به ارتباط سرمایه اجتماعی و بی‌نظمی پرداخته‌اند. به نظر می‌رسد زوال سرمایه اجتماعی در جامعه در شکل‌گیری بی‌نظمی‌های عرفی شده تأثیرگذار باشد. بر این اساس این تحقیق در نظر دارد تا به بررسی تأثیر فرسایش سرمایه اجتماعی در دو بعد عینی و ذهنی بر بی‌نظمی در دو بعد اجتماعی- فیزیکی در بین شهروندان شهر تهران بپردازد.

چارچوب نظری

در این تحقیق بی‌نظمی اجتماعی در چارچوب مفهومی سرمایه اجتماعی بررسی شده است. سرمایه اجتماعی^۱ به عنوان یک نظریه، در رشته‌ها و موضوعات مختلف کاربرد دارد. امروزه محققان در رشته‌های مختلف از این مفهوم برای تحلیل مسائل و مشکلات حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی استفاده می‌کنند. در تعریف سرمایه اجتماعی می‌توان گفت «سرمایه اجتماعی در ساختارها و روابط اجتماعی در جامعه ریشه دارد. از اینرو آن حاصل پیوندهای عینی (مثل مشارکت، کنترل اجتماعی) و ذهنی (مثل اعتماد، اعتقاد) افراد با دیگران است. این پیوندها می‌توانند در جهت نظم و ثبات جامعه و یا مخالفت با آن باشد. پیوندهای اجتماعی ضعیف جامعه را مسائل اجتماعی روبرو خواهد کرد». این موضوع بیانگر آن است که سرمایه اجتماعی دارای دو بعد عینی (ساختار) و ذهنی (محتوی) است.

1. Social capital

روبرت پاتنام^۱ یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان حوزه سرمایه اجتماعی است. پاتنام در آثار متعدد خود به بحث از افول و یا فرسایش سرمایه اجتماعی می‌پردازد (پاتنام، ۱۳۸۰؛ ۱۹۹۶؛ ۲۰۰۱؛ ۱۹۹۹؛ ۱۹۹۵). پاتنام در کتاب خود «دموکراسی و سنت‌های مدنی» (۱۳۸۰) به نحوه تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر رژیم‌های سیاسی و نهادها مدنی می‌پردازد؛ اما با انتشار کتاب «بولینگ یکنفره^۲» (پاتنام، ۲۰۰۱) به طور جدی به بحث افول سرمایه اجتماعی می‌پردازد. پاتنام در این کتاب با مقایسه دوره‌ای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی چون مشارکت انتخاباتی، اعتماد، پیوندهای مذهبی، شرکت در انجمن اولیا و مربیان و عضویت‌های مدنی و دوستانه در آمریکا به این نتیجه می‌رسد که سرمایه اجتماعی در آمریکا در سال‌های اخیر نسبت به دهه‌های قبل کاهش یافته است. وی که این کتاب را بر اساس مقاله‌ای (۱۹۹۵) با همین عنوان نوشته است، ادعا می‌کند افول سرمایه اجتماعی جامعه آمریکا را با شهروندانی درون‌گرا و کمتر مشارکت‌جو در زندگی اجتماعی مواجه کرده است. هرچند او بطور مستقیم به پیامدهای این وضعیت اشاره نمی‌کند اما از نظر او ضعف سرمایه اجتماعی زندگی اجتماعی را با مشکلاتی از جمله افزایش بی‌نظمی و جرائم روبرو خواهد کرد.

از نظر پاتنام سرمایه اجتماعی همچون مفاهیم سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی (ابزار و آموزش‌هایی که بهره‌وری فردی را افزایش می‌دهد) به ویژگی‌های سازمان اجتماعی از قبیل شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اشاره دارد که هماهنگی و همکاری برای کسب سود متقابل را تسهیل می‌کند. سرمایه اجتماعی سود سرمایه‌گذاری در زمینه فیزیکی و سرمایه انسانی را افزایش می‌دهد (پاتنام، ۱۳۸۴؛ ۱۳۸۰؛ ۹۵؛ ۲۸۵). در حقیقت از نظر پاتنام سرمایه اجتماعی هم تأثیرات فردی و هم تأثیرات اجتماعی دارد. افراد با سرمایه اجتماعی تلاش می‌کنند مؤثرتر از دیگران باشند و کنش‌های جمعی مؤثری انجام دهند (پاتنام، ۱۹۹۹؛ ۱۳۶).

از نظر پاتنام در جامعه‌ای که از سرمایه اجتماعی برخوردار است، همکاری آسان‌تر است و از این طریق می‌توان بسیاری از مشکلات ساختاری جامعه چون فقر، خشونت و ... را حل کرد. اعتماد، هنجارهای همیاری و شبکه‌ها سه مفهوم محوری سرمایه اجتماعی در نظریه پاتنام است. پاتنام در بحث از اعتماد با توجه به شعاع اعتماد به دو نوع اعتماد شخصی و اعتماد اجتماعی اشاره دارد و نوع دوم را که در ادبیات سرمایه اجتماعی بعضاً اعتماد تعمیم‌یافته نیز نامیده می‌شود، برای جامعه سودمندتر می‌داند. به نظر وی این نوع اعتماد، شعاع اعتماد را از

1. Robert Putnam
2. Single bowling

فهرست کسانی که شخصاً می‌شناسیم فراتر می‌برد و همکاری گسترده‌تر در سطح جامعه را موجب می‌شود (پاتنام، ۱۳۸۰: ۱۳۶).

پاتنام در بحث از عدم دخالت مدنی^۱ در جامعه معاصر آمریکا به بحث از فرسایش سرمایه اجتماعی^۲ می‌پردازد. از نظر او در جامعه آمریکا در دهه ۱۹۶۰ به بعد نه تنها مشارکت‌های مدنی نسبت به گذشته رو به افول رفته است این تأثیر در فعالیت‌های اجتماعی غیر رسمی هم مشاهده می‌شود. از نظر او تأثیر این فرسایش در تغییر رفتار از جمله تمایل فزاینده رانندگان به عبور از چراغ قرمز و افزایش جرائم قابل مشاهده است (پاتنام، ۱۹۹۹: ۱۵۲-۱۴۸). نتایج تحقیق ایشان در مورد اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن در ۵۰ ایالت آمریکا، افول سرمایه اجتماعی (عضویت رسمی، مشارکت در سازمان‌های مدنی، سطح اعتماد) در دهه‌های اخیر را تأیید می‌کند. از نظر او بین فرسایش سرمایه اجتماعی و سطح جرم، فرار از مالیات و نابرابری‌های مدنی و اقتصادی رابطه وجود دارد. به نظر او جرم به شکل بسیار قوی و بطور معکوس با سرمایه اجتماعی پیش‌بینی می‌شود؛ مثلاً میزان قتل با میزان پایین سرمایه اجتماعی در برخی ایالات در رابطه است. در ایالت‌هایی که سرمایه اجتماعی بالاتری داشته‌اند، میزان قتل کمتر است. همچنین در ایالت‌هایی که سرمایه اجتماعی بالاتری داشته‌اند، مردم کمتر ستیزه‌گره‌اند. این موضوع در رابطه با فرار از مالیات و گریز از قانون هم صادق است. در جاهایی که مردم دخالت‌های مدنی بیشتری دارند، بیشتر قوانین را رعایت می‌کنند. همچنین در ایالت‌هایی که از شاخص‌های سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند، نابرابری‌های مدنی و اقتصادی کمتر است (پاتنام، ۲۰۰۱: ۵۱-۴۱). به تعبیر دیگر بدون وجود هنجارهای معامله متقابل و شبکه‌های مشارکت مدنی، خانواده‌گرایی غیر اخلاقی، حامی‌پروری، قانون‌شکنی، حکومت ناکارآمد و رکود اقتصادی از دموکراتیزاسیون موفقیت‌آمیز و توسعه اقتصادی محتمل‌تر به نظر می‌رسد (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۴۱). در مجموع می‌توان نتیجه گرفت، هرچند از نظر پاتنام تأثیر درونی سرمایه اجتماعی بر جامعه مدنی و گسترش دموکراسی، افزایش شهروندانی با جهت‌گیری معطوف به اجتماع و قانون‌مدار است که با دولت بهتر همکاری می‌کنند (توسلی، ۱۳۸۴: ۲۰)؛ اما فرسایش سرمایه اجتماعی می‌تواند هم برای فرد و هم برای جامعه نتایج زیانباری را برجای گذارد. یکی از این پیامدها، نادیده‌گرفتن هنجارهای اجتماعی توسط افراد با سرمایه اجتماعی پایین است، به هر حال از نظریه پاتنام، برای بررسی مسائل اجتماعی بخصوص انحرافات، استفاده می‌شود (نوریس، ۱۹۹۶؛ مانتانر، ۲۰۰۲؛ مسنر،

1. Civic disengagement

2. Erosion of social capital

(۲۰۰۴). مدل مورد نظر پاتنام درباره فرسایش قاطع سرمایه اجتماعی مورد نقد قرار گرفته است (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۱۸؛ فیلد؛ ۱۳۸۶: ۶۳؛ پاکستون، ۱۹۹۹؛ هال، ۱۹۹۹). فرانسیس فوکویاما^۱ از جمله سرشناس‌ترین نظریه‌پردازان حوزه سرمایه اجتماعی است. او نیز به مانند پاتنام سرمایه اجتماعی را در سطح کلان مطالعه می‌کند. او در کتاب «پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن» (۱۹۹۷، ۱۳۷۹)، سرمایه اجتماعی را متعلق به گروه‌ها می‌داند نه افراد. او در این کتاب با بحث از فروپاشی بزرگ، انحرافات اجتماعی را نمادی از افول سرمایه اجتماعی در جامعه می‌داند؛ اما او در کتاب جداگانه‌ای تحت عنوان «فروپاشی بزرگ^۲: ماهیت انسانی و بازسازی نظم اجتماعی» (۱۹۹۹) بطور مشخص دربارهٔ هنجارها و ارزش‌های اجتماعی بحث می‌کند. به نظر او از اوایل دههٔ ۱۹۶۰ تا اوایل دههٔ ۱۹۹۰ بیشتر کشورهای غربی شاهد فروپاشی نظم اجتماعی بوده‌اند. به نظر او این فروپاشی بزرگ به سه شکل خود را نشان داده است: اول افزایش در میزان جرم، دوم افول در اعتماد بین شخصی و سوم اضمحلال خانواده.

فوکویاما ضمن نقد شیوه پاتنام برای اثبات فرسایش سرمایه اجتماعی در آمریکا، روش جایگزینی را پیشنهاد می‌کند؛ به نظر او به جای سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی به عنوان ارزشی مثبت، می‌توان نبود سرمایه اجتماعی به عبارتی یا به عبارت دیگری انحرافات اجتماعی از قبیل میزان جرم و جنایت، فروپاشی خانواده، مصرف مواد مخدر، طرح دعاوی و دادخواهی، خودکشی، فرار از پرداخت مالیات و موارد مشابه را به روش‌های مرسوم اندازه‌گیری کرد. فرض بر این است که چون سرمایه اجتماعی وجود هنجارهای رفتاری مبتنی بر تشریک مساعی را منعکس می‌کند، انحرافات اجتماعی نیز بالفعل، بازتاب نبود سرمایه اجتماعی خواهد بود (فوکویاما، ۲۰۰۱: ۱۹؛ ۱۳۷۹: ۱۶-۱۲). او برای توضیح آثار سرمایه اجتماعی بر جامعه از شکل پیوندهای اجتماعی (درون-برون‌گروهی) و شکل‌گیری شعاع اعتماد حرف می‌زند. به نظر او نحوه ارتباط با افراد خارج از گروه بر ذخیره سرمایه اجتماعی در یک جامعه تأثیرگذار است. پیوندهای مستحکم اخلاقی در داخل یک گروه در بعضی از موارد باعث کاهش میزان اعتماد اعضا با افراد خارج از گروه و کاهش همکاری مؤثر با آنها می‌شود. پیوندهای درون‌گروهی می‌تواند روابط برون‌گروهی منفی ایجاد کند که می‌توان آن را شعاع بی‌اعتمادی نامید. هرچقدر این شعاع بی‌اعتمادی بیشتر باشد، آن گروه موانع بیشتری نسبت به جامعه پیرامون خود به وجود می‌آورد تا جایی که می‌تواند موجب نفرت و خشونت نسبت به افراد خارج از گروه شود (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۲۷-۱۲۶). به نظر فوکویاما سطح پایین سرمایه

1. Fransis fokoyama
2. Great disruption

اجتماعی به یکسری کژکارکردهای سیاسی همانند نظام‌های سیاسی غیر پاسخگوی ناکارآمد و نظام‌های اخلاقی دولایه در جامعه منجر می‌شود. به نظر او نتیجه این وضعیت شکل‌گیری فساد در جامعه است. او راه‌حل این وضعیت را افزایش ظرفیت سرمایه اجتماعی در جامعه می‌داند؛ اما از آنجا که سرمایه اجتماعی یک کالای عمومی است یا باید سازمان دولتی (مثل حراست از حقوق، آموزش و دفاع) یا عاملی غیر دولتی از قبیل کلیسا یا یک انجمن داوطلب آن را عرضه کند (فوکویاما، ۲۰۰۱: ۱۹-۲۰). در مجموع به نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی برای نظم اجتماعی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است، چرا که وجود بسیاری از مسائل در جامعه را نشانه‌ای از عدم یا ضعف سرمایه اجتماعی در جامعه می‌داند. او به تاسی از پاتنام به فواید سرمایه اجتماعی در توسعه، حل مشکلات جامعه و نیز پیامدهای فرسایش آن تأکید دارند.

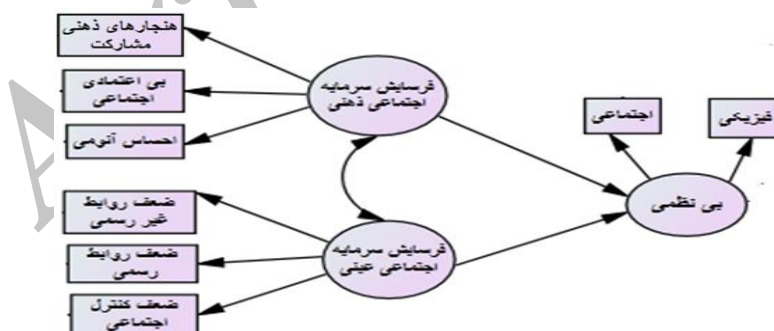
پاکستون به منظور ترکیب بعد عینی و ذهنی سرمایه اجتماعی آن را به دو بعد تقسیم می‌کند: ۱: پیوندهای عینی میان افراد؛ یعنی ساختار شبکه‌های عینی که افراد را به یکدیگر مرتبط کند. این مؤلفه نشان می‌دهد افراد در فضای اجتماعی به هم مرتبط‌اند. انواع روابط رسمی و غیر رسمی را می‌توان جزو پیوندهای عینی سرمایه اجتماعی در نظر گرفت. ۲: پیوندهای ذهنی^۱: یعنی پیوندهای میان افراد باید دارای ویژگی خاص باشد: دوجانبه، مورد اعتماد و مستلزم احساس مثبت. به نظر او وقتی سرمایه اجتماعی موجود باشد، هم توانایی کنش افزایش یافته و هم پیامدهای خوب تسهیل می‌شود (پاکستون، ۱۹۹۹: ۹۳). بر این اساس می‌توان فرسایش سرمایه اجتماعی را در دو بعد عینی و ذهنی بررسی کرد. سرمایه اجتماعی منفی به عنوان یک سازه از طریق دو بعد عینی و ذهنی قابل بررسی است. فرسایش سرمایه اجتماعی در بعد ذهنی با مؤلفه‌هایی چون بی‌اعتمادی اجتماعی، ضعف هنجارهای ذهنی مشارکت و احساس آنومی سنجیده شده و در بعد عینی نیز با ضعف کنترل اجتماعی، ضعف روابط رسمی و ضعف روابط غیر رسمی سنجیده می‌شود. مهم‌ترین قضیه این تحقیق این است که ضعف پیوندهای ذهنی و عینی در جامعه که نتیجه فرسایش سرمایه اجتماعی یا به عبارتی، ضعف رابطه فرد با جامعه (اختلال رابطه‌ای) است، موجب بی‌نظمی اجتماعی-فیزیکی می‌شود. هرچند سرمایه اجتماعی مثبت بر پیشگیری از جرم و بی‌نظمی تأثیر مستقیمی دارد (زاگرت و همکاران، ۲۰۱۲) اما مطالعات تجربی نیز نشان می‌دهد کاهش سرمایه اجتماعی موجب بی‌نظمی فیزیکی و اجتماعی در جامعه می‌شود (براوینگ، ۲۰۰۹؛ سمی و ویل، ۲۰۱۲؛ هیل، ۲۰۱۴؛ پاکارد، ۲۰۱۳؛ کوشینگ، ۲۰۱۵). کلی و همکاران (۲۰۱۷) در تحقیقی به بررسی

1. Objective association between individual
2. Subjective tie

تأثیر سرمایه اجتماعی بر بی‌نظمی اجتماعی-فیزیکی پرداختند. در این تحقیق علاوه بر تأثیر حمایت اجتماعی و کنترل اجتماعی ضعیف به عنوان شاخص سرمایه اجتماعی، تأثیر متغیرهای دیگری چون وضعیت درآمد، مسکن و منطقه تحت سکونت بر بی‌نظمی فیزیکی و اجتماعی تأیید شده است. همچنین نتایج تحقیقات دیگر نشان می‌دهد که وقتی افراد در جامعه احساس انومی کنند و بی‌اعتمادی کاهش یابد، حس مشارکت‌پذیری اجتماعی در افراد کاهش می‌یابد و طبعاً در این وضعیت افراد تمایلی به رعایت هنجارها و نظم اجتماعی ندارند. همچنین کنترل اجتماعی ضعیف تأثیر غیر قابل انکاری بر بی‌نظمی در هر دو نوع فیزیکی و اجتماعی دارد (احمدی، ۱۳۹۳؛ صادقی، ۱۳۹۳). در وضعیت فقدان کنترل اجتماعی افراد به راحتی هنجارهای اجتماعی را شکسته و به محیط آسیب می‌رسانند. همچنین ضعف روابط رسمی و غیر رسمی افراد در جامعه به عنوان شاخصی از سرمایه اجتماعی عینی جمع‌گرایی را در افراد کاهش داده و زمینه‌ساز هنجارشکنی در میان افراد جامعه می‌شود. کاهش پیوستگی اجتماعی موجب انحرافات اجتماعی می‌شود (جب، ۲۰۰۹). بر اساس نظریه پاتنام و فوکویاما، همانطور که ابعاد سرمایه نسبت به یکدیگر از ویژگی تقویت‌کنندگی برخوردارند، متغیرهای فرسایش سرمایه اجتماعی نیز یکدیگر را تقویت می‌کنند و با تأثیر بر یکدیگر بر بی‌نظمی و هرگونه آسیب اجتماعی تأثیر مثبت خواهند داشت.

مدل نظری تحقیق

مدل نظری ۱. تأثیر متعامل فرسایش سرمایه اجتماعی عینی و ذهنی بر بی‌نظمی

فرضیه‌های تحقیق

- فرضیه اول: فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی و ابعاد آن بر بی‌نظمی و ابعاد آن تأثیر دارد.
فرضیه دوم: فرسایش سرمایه اجتماعی عینی و ابعاد آن بر بی‌نظمی و ابعاد آن تأثیر دارد.

فرضیه سوم: فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی و عینی از طریق تعامل با یکدیگر بر بی‌نظمی تأثیر دارند.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده که از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و پرسشنامه، اطلاعات جمع‌آوری شده است. برای این منظور ۴۰۰ نفر از ساکنان شهر تهران با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. برای انتخاب نمونه تحقیق، از طرح تقسیم‌بندی مناطق تهران توسط فیروزآبادی و جاجرمی (۱۳۸۵) استفاده شده است. در مجموع مناطق ۲۲گانه شهرداری تهران با استفاده از جدول اعداد تصادفی، سه منطقه با سطح توسعه اقتصادی اجتماعی بالا، متوسط و پایین انتخاب شده است. منطقه ۴ از شمال تهران، منطقه ۱۱ از مرکز تهران و منطقه ۱۶ از پایین تهران انتخاب شده‌اند که ۲۲۸ نفر از منطقه ۴، ۷۹ نفر از منطقه ۱۱ و ۱۰۶ نفر از منطقه ۱۶ نمونه ما را تشکیل می‌دهند. ۱۳ نمونه از پاسخ‌ها قابل استفاده نبود. برای تعیین اعتبار پرسشنامه، با به کارگیری روش اعتبار صوری و محتوایی، ابتدا یک پرسشنامه مقدماتی با توجه به تحقیقات پیشین خارجی و داخلی تهیه و با تعدادی از اساتید و متخصصان در این مورد مشورت شد. با رفع نقایص پرسشنامه مزبور به این نتیجه رسیدیم که شاخص‌های به کار رفته در آن، معرف حوزه معنایی مفاهیم اصلی هستند. برای بررسی پایایی پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ که نتایج آن در جدول زیر آمده، استفاده شده است؛ این پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

جدول ۱. میزان آلفای کرونباخ متغیرهای تحقیق

متغیرها	تعداد گویه	ضریب آلفا
ضعف اعتماد عام (تعمیم‌یافته)	۶	۰,۷۴
هنجارهای ذهنی مشارکت	۴	۰,۷۶
ضعف روابط رسمی	۹	۰,۷۲
ضعف روابط غیر رسمی	۹	۰,۷۴
احساس انومی	۷	۰,۶۷
ضعف کنترل اجتماعی	۵	۰,۷۸
بی‌نظمی اجتماعی	۷	۰,۷۶
بی‌نظمی فیزیکی	۶	۰,۷۳

تعریف متغیرها

الف) تعریف متغیر وابسته (بی‌نظمی): متغیر وابسته در این تحقیق بی‌نظمی در فضای شهری است. بی‌نظمی مترادف با هر نوع رفتاری است که مغایر با هنجارهای رسمی و غیر رسمی و انتظارات یک جامعه باشد. از این منظر بی‌نظمی با انحراف مترادف است. به زعم اسکوگان (۱۹۹۰) نشانه‌های بی‌نظمی عبارت‌انداز: نشانه‌های اجتماعی نشانه‌های فیزیکی. بر این اساس برای بررسی بی‌نظمی، آن را به دو بعد تقسیم کرده‌ایم؛ بی‌نظمی اجتماعی و بی‌نظمی فیزیکی. ۱: بی‌نظمی اجتماعی: بی‌نظمی اجتماعی را می‌توان هر نوع رفتاری تعریف کرد که موجب اختلال در هنجارهای معطوف به روابط فرد با جامعه می‌شود. در این وضعیت با نوعی اختلال رابطه‌ای بین افراد جامعه روبرویم. برای سنجش این متغیر از شاخصی هفت سؤالی استفاده شده است. عبور از خیابان در مناطق غیر خط‌کشی، رعایت نکردن نوبت دیگران، برطرف کردن مشکلات اداری به روش غیر متعارف، بوق زدن و سروصدای بی‌مورد در خیابان، دعوا و جر و بحث در اماکن عمومی به عنوان شاخص برای سنجش بی‌نظمی اجتماعی استفاده شد. ۲: بی‌نظمی فیزیکی: بی‌نظمی فیزیکی معطوف به فضای فیزیکی شهر است. از این منظر به هر نوع رفتاری که به ظاهر فیزیکی شهر آسیب رساند، بی‌نظمی فیزیکی است. برای بررسی این متغیر از هفت سؤال استفاده شده است: رها کردن زباله (دستمال کاغذی، وسایل دور ریختنی و ...) در خیابان، آسیب رساندن به اموال عمومی (صندلی اتوبوس، وسائل پارک، مترو و ...)، گذاشتن اجناس مغازه یا وسایل اضافی منزل در پیاده‌رو و ... نوشتن یا چسباندن مطالبی بر روی درب منازل یا دیوار خیابان، آسیب رساندن به وسایل موجود در پارک و اماکن عمومی و پارک ماشین در مکان‌های پارک ممنوع.

ب) تعریف متغیر مستقل: متغیر اصلی وابسته در این تحقیق، فرسایش سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی در ساختارها و روابط اجتماعی در جامعه ریشه دارد. از اینرو به تعبیر پاکستون، حاصل پیوندهای عینی و ذهنی افراد با دیگران است. این پیوندها می‌توانند در جهت نظم و ثبات جامعه و یا مخالفت با آن باشد. پیوندهای اجتماعی ضعیف، جامعه را با مسائل اجتماعی از جمله بی‌نظمی روبرو خواهد کرد. در وضعیت فرسایش سرمایه اجتماعی به نوعی با ضعف پیوندهای عینی و ذهنی در جامعه روبرویم. در این وضعیت سرمایه اجتماعی چه به لحاظ کیفی و چه به لحاظ کمی تضعیف می‌شود. تعریف مؤلفه‌های هر بعد در جدول زیر آمده است. برای سنجش هریک از این متغیرها شاخص‌هایی از این متغیرها تهیه شده است.

جدول ۲. تعریف متغیرهای مستقل حاضر در تحقیق

متغیر مستقل	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعریف
فرسایش سرمایه اجتماعی	عینی	ضعف روابط رسمی	به معنی پیوند و ارتباط ضعیف فرد با شبکه‌های اجتماعی و مدنی جامعه (احزاب، انجمن‌ها و ...) است.
		ضعف روابط غیر رسمی	به معنی پیوند ضعیف فرد با شبکه‌های خانوادگی، خویشاوندی و دوستی است.
		ضعف کنترل اجتماعی	کنترل اجتماعی مجموعه تدابیری است که جامعه در جهت محافظت از قوانین و اجبار افراد در جهت پیروی از قوانین بکار می‌گیرد. ضعف این تدابیر موجب بی‌نظمی می‌شود.
فرسایش سرمایه اجتماعی	ذهنی	احساس آنومی	وضعیتی است که در آن هنجارهای اجتماعی نظارت و کنترل خود را بر رفتار فرد از دست می‌دهند.
		هنجارهای ذهنی مشارکت	بعد ذهنی مشارکت که همان تمایل و گرایش فرد به مشارکت اجتماعی است.
		عدم اعتماد اجتماعی	عدم اطمینان به اعتماد پذیری فرد به غریبه‌ها یا افراد جامعه با توجه به یک رشته پیامدها یا رویدادهای معین که همراه با سوءظن است.

یافته‌های تحقیق

- توصیف اجمالی نمونه

نتایج حاصل از توصیف داده‌های تحقیق بیانگر آن است که ۵۱٫۵ درصد افراد نمونه را مردان و ۴۸٫۵ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. ۴۸ درصد افراد متأهل، ۴۷٫۸ درصد مجرد و ۴٫۳ درصد نیز بدون همسراند. ۳٫۸ درصد زیر ۲۰ سال، ۳۴٫۳ درصد بین ۲۱ تا ۳۰ سال، ۳۷٫۵ درصد بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۱۴٫۳ درصد بین ۴۱ تا ۵۰ سال، ۸٫۵ درصد بین ۵۱ تا ۶۰ سال و ۱٫۸ درصد نیز بین ۶۱ تا ۷۰ سال سن دارند. همچنین میانگین سنی بر اساس جنسیت نیز نشان‌دهنده میانگین سنی بالاتر مردان (۳۶٫۴۸) نسبت به زنان (۳۳٫۴۸) است. ۳ درصد افراد بی‌سواد، ۱ درصد ابتدایی، ۸٫۳ درصد راهنمایی و دبیرستان، ۲۸ درصد دیپلم، ۱۰٫۵ درصد فوق دیپلم، ۳۶٫۵ درصد لیسانس، ۱۳٫۵ درصد فوق، لیسانس و ۲٫۳ درصد نیز تحصیلات دکترا دارند که شاغل‌اند، ۱۵٫۸ درصد خانه‌دار، ۵ درصد بیکار، ۱۴٫۴ درصد دانشجوی و ۳ درصد بازنشسته و همچنین ۱ درصد نیز سایر را انتخاب کرده‌اند. ۱۱٫۳ درصد درآمد خانواده‌شان زیر ۱ میلیون در ماه، ۲۷٫۵ بین ۱ تا ۲ میلیون، ۳۲٫۸ درصد بین ۲ تا ۳ میلیون در ماه، ۱۷٫۵ درصد بین ۳ تا ۴ میلیون در ماه، ۵٫۸ درصد بین ۴ تا ۵ میلیون در ماه و ۱٫۳ درصد نیز درآمد ماهیانه خانواده هایشان بالاتر از ۵ میلیون در ماه است. کمترین میزان درآمد ماهیانه خانواده در این نمونه آماری ۵۰۰ هزار تومان و بیش‌ترین آن نیز ۱۰ میلیون تومان در ماه است. میانگین درآمد خانواده برابر با ۲۵۸۶۱۰۰ است.

در رابطه با متغیرهای مستقل باید گفت میزان متغیر ضعف مشارکت ذهنی برابر با ۲٫۸۳ است (دامنه در اینجا بین ۰ و ۵ است) و این نشان‌دهنده این نکته است که میزان هنجارهای ذهنی مشارکت از حد متوسط میانگین (۲٫۵) بیشتر است. همچنین میزان متغیر ضعف روابط

رسمی برابر با ۲/۷۲ بوده که از حد متوسط میانگین (۲/۵) بیشتر است. میانگین متغیر ضعف شبکه ارتباطی برابر با ۲,۶۹ و بالاتر از میانگین (۲,۵) است. همچنین میانگین متغیر ضعف اعتماد اجتماعی با ۲,۲۳ و کمتر از میانگین (میانگین ۲,۵) است. میزان متغیر ضعف کنترل اجتماعی برابر با ۲,۱۶ است و این نشان‌دهنده این نکته است که میزان ضعف کنترل اجتماعی در نمونه مورد نظر از حد متوسط میانگین (۲,۵) کمتر است.

جدول ۳. توزیع فراوانی شاخص بی‌نظمی (اجتماعی - فیزیکی)

میانگین از ۵	تعداد کل		هرگز		بندرت		گاهی		اغلب		همیشه		میانگین
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۲,۸۳	۱۰۰	۴۰۰	۲,۳	۹	۳۵,۳	۱۴۱	۴۳,۳	۱۷۳	۱۵,۵	۶۲	۳,۸	۱۵	بی‌نظمی اجتماعی
۱,۸۷	۱۰۰	۴۰۰	۰,۴۷	۱۸۸	۲۷,۸	۱۱۱	۱۷,۵	۷۰	۰,۶	۲۴	۱,۸	۷	بی‌نظمی فیزیکی

همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، میزان متغیر بی‌نظمی اجتماعی در نمونه مورد نظر برابر با ۲,۸۳ بوده و این نشان‌دهنده این نکته است که میزان بی‌نظمی اجتماعی در حد متوسط است. همچنین میزان بی‌نظمی فیزیکی با میانگین ۱,۹۷ در حد نسبتاً پایین است. بی‌نظمی کل نیز با میانگین ۲,۳۵ در حد متوسط است.

- آزمون فرضیه‌ها

در این تحقیق برای توصیف و آزمون فرضیات دومتغیره از نرم‌افزار spss استفاده شده است. همچنین برای آزمون مدل نظری تحقیق از نرم‌افزار AMOS استفاده شده است. این نرم‌افزار به عنوان یکی از نرم‌افزارهای معادله ساختاری مطرح است، مدل‌سازی معادله ساختاری روشی برای آزمون مدل‌های نظری است.

جدول ۴. آزمون تفاوت میانگین میزان بی‌نظمی و ابعاد آن بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل

بی‌نظمی									متغیر وابسته	متغیرهای مستقل
کل			اجتماعی			فیزیکی				
sig	T	میانگین	sig	T	میانگین	sig	T	میانگین	وضعیت تأهل	
۰/۳۳	-۰/۹۶	۲۸/۳۸	۰/۰۲	-۲/۲۶	۱۸/۱۶	۰/۷۰	۰/۲۱	۱۰/۲۱		مجرد
		۲۷/۷۳			۱۷/۴۲			۱۰/۳۱	متاهل	
۰/۰۰	-۳/۵۴	۲۹/۱۹	۰/۵۱۵	-۳/۳۰	۱۸/۳۱	۰/۰۰	-۲/۸۱	۱۰/۸۷	مرد	
		۲۶/۸۴			۱۷/۲۳			۹/۶۰	زن	

جدول فوق بیانگر آزمون تفاوت میانگین بی‌نظمی و ابعاد آن بر حسب وضعیت تأهل و جنسیت است. بر اساس اطلاعات جدول، میان افراد مجرد و متأهل در بی‌نظمی فیزیکی

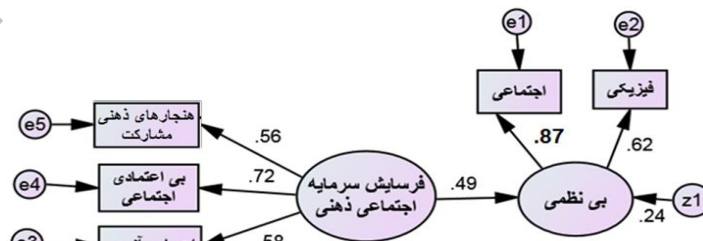
تفاوتی وجود ندارد؛ اما در بی‌نظمی اجتماعی میان این دو گروه تفاوت وجود دارد. افراد مجرد نسبت به متأهلین بی‌نظمی بیشتری از خود نشان می‌دهند. هرچند تفاوت معناداری در بی‌نظمی کل میان دو گروه دیده نمی‌شود؛ اما در ارتباط با جنسیت تفاوت میان مردان و زنان در انواع بی‌نظمی معنادار است. مردان بیشتر از زنان بی‌نظمی فیزیکی و اجتماعی از خود نشان می‌دهند.

جدول ۵. آزمون همبستگی میان متغیرهای مستقل و بی‌نظمی و ابعاد آن

متغیر مستقل	متغیر وابسته آماره	بی‌نظمی فیزیکی	بی‌نظمی اجتماعی	بی‌نظمی
درآمد	ضریب همبستگی	-۰,۱۰	-۰,۱۸	-۰,۱۶
	سطح معناداری	۰,۱۲	۰,۰۰	۰,۰۱
سن	ضریب همبستگی	-۰,۰۵	-۰,۰۹	-۰,۰۶
	سطح معناداری	-۰,۲۱	-۰,۰۷	-۰,۱۸
مدت اقامت در شهر	ضریب همبستگی	-۰,۱۹	-۰,۰۵	-۰,۱۵
	سطح معناداری	۰,۰۰	۰,۵۱	۰,۰۲
ضعف هنجارهای ذهنی مشارکت	ضریب همبستگی	۰,۲۳	۰,۲۸	۰,۲۷
	سطح معناداری	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰
ضعف روابط رسمی	ضریب همبستگی	۰,۱۵	۰,۱۸	۰,۱۷
	سطح معناداری	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۰
ضعف روابط غیر رسمی	ضریب همبستگی	۰,۱۶	۰,۲۵	۰,۲۱
	سطح معناداری	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰
بی‌اعتمادی اجتماعی	ضریب همبستگی	۰,۱۴۳**	۰,۳۴۶**	۰,۲۷۰**
	سطح معناداری	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰
ضعف کنترل اجتماعی	ضریب همبستگی	۰,۱۴	۰,۲۵	۰,۱۸
	سطح معناداری	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰
احساس انومی	ضریب همبستگی	۰,۱۶	۰,۲۷	۰,۲۵
	سطح معناداری	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰

فرضیه اول: فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی بر بی‌نظمی و ابعاد آن تأثیر دارد.

مدل تجربی ۱. مدل ساختاری تأثیر فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی بر بی‌نظمی

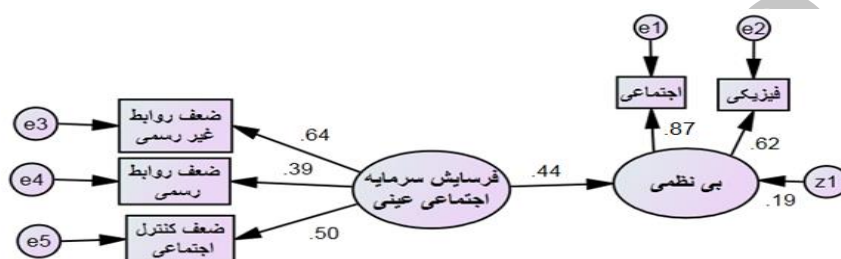

Degrees of freedom=5 x2: 9.94 sig= 0/07 RMSEA=0.04 R2=0.24

مدل فوق بیانگر آزمون رابطه بین فرسایش سرمایه اجتماعی و بی‌نظمی است. همان‌گونه که از آماره‌های برازش مدل بر می‌آید، روابط بین دو متغیر معنادار و جهت رابطه آنها مستقیم است. بدین معنا که هرچه فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی بالاتر رود، بی‌نظمی نیز بیشتر می‌شود. آماره‌های برازش هم بیانگر برازش مدل نظری با داده‌هاست.

فرضیه دوم: فرسایش سرمایه اجتماعی عینی بر بی‌نظمی و ابعاد آن تأثیر دارد.

مدل تجربی ۲. مدل ساختاری تأثیر فرسایش سرمایه اجتماعی عینی بر بی‌نظمی

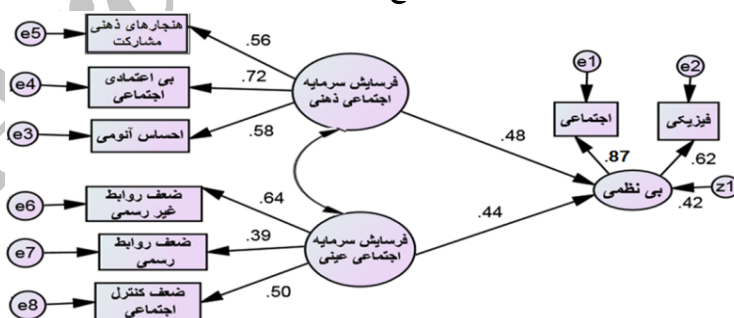

Degrees of freedom=5 x2: 5.88 sig= 0/31 RMSEA=0.02 R2=0.19

مدل فوق بیانگر آزمون رابطه بین فرسایش سرمایه اجتماعی عینی و بی‌نظمی است. همان‌گونه که از آماره‌های برازش مدل بر می‌آید، روابط بین دو متغیر معنادار و جهت رابطه آنها مستقیم است. بدین معنا که هرچه فرسایش سرمایه اجتماعی عینی بالاتر رود، بی‌نظمی نیز بیشتر می‌شود. آماره‌های برازش هم بیانگر برازش مدل نظری با داده‌هاست.

فرضیه سوم: فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی و عینی از طریق تعامل با یکدیگر بر بی‌نظمی تأثیر دارند.

مدل تجربی ۳. مدل کلی تأثیر انواع فرسایش سرمایه اجتماعی بر بی‌نظمی

Degrees of freedom=18 x2:14/63 sig= 0/14 RMSEA=0.03 R2=0.42

آماره‌های برازش در معادله ساختاری تناسب یا عدم تناسب مدل نظری با داده‌های نمونه‌ای را نشان می‌دهند. همان‌گونه که در بالا آمده آماره کای اسکوئر معنادار نیست که این بیانگر برازش مدل تجربی در بالاست. بدین معنا که تمایز آنچنانی بین داده‌های نمونه‌ای و داده‌های تولیدشده توسط مدل تحلیلی وجود ندارد. همچنین نتایج آماره ریشه دوم میانگین مربعات خطای برآورد $RMSEA = 0/03$ در محدوده قابل قبول قرار دارد. همچنین همه آماره‌های برازش تطبیقی و مقتصد، همان‌گونه که در جدول ۶ آمده است، در محدوده قابل قبول قرار دارند. کلاً این آماره‌ها نشان می‌دهند مدل نظری ما توسط داده‌های نمونه‌ای مورد حمایت قرار گرفته است.

جدول ۶. آماره‌های برازش رابطه بین مدل ساختاری بی‌نظمی

PNFI	NFI	RFI	IFI	CFI	χ^2/df
.58	0.98	0.95	0.99	0.98	1.43

بحث و نتیجه‌گیری

بی‌نظمی اجتماعی به معنای نادیده گرفتن قواعد اجتماعی، هر جامعه را با مخاطرات جدی روبرو خواهد کرد. مسئله بی‌نظمی تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار می‌گیرد. یکی از مهم‌ترین این عوامل ضعف پیوندهای اجتماعی در جامعه است. ضعف پیوندهای اجتماعی یا فرسایش سرمایه اجتماعی موجب رفتارهای انحرافی یا بی‌نظمی در جامعه خواهد شد. سرمایه اجتماعی که حاصل روابط اجتماعی بین افراد، گروه‌ها و نهادهای اجتماعی است، در برقراری نظم اجتماعی تأثیر به‌سزایی دارد (تاجبخش، ۱۳۸۴). بر این اساس تحقیق حاضر به تحلیل بی‌نظمی اجتماعی با تأکید بر عامل تأثیرگذار سرمایه اجتماعی پرداخته است. در این پژوهش که با ۴۰۰ نفر از شهروندان شهر تهران به انجام رسیده، تلاش شده تأثیر فرسایش سرمایه اجتماعی بر بی‌نظمی بررسی شود. به زعم اسکوگان (اسکوگان، ۱۹۹۰ به نقل از ژانگ و ژان، ۲۰۱۰: ۳) نشانه‌های بی‌نظمی عبارتند از نشانه‌های اجتماعی و فیزیکی. بر همین اساس در این تحقیق بی‌نظمی در دو بعد اجتماعی و فیزیکی بررسی شده است. نتایج تحقیق نشان داد بی‌نظمی در نمونه مورد مطالعه بطور کلی در حد متوسط بوده، هرچند بی‌نظمی اجتماعی بیشتر از بی‌نظمی فیزیکی بوده است. البته میزان بی‌نظمی فیزیکی و اجتماعی در منطقه بالا نسبت به منطقه میانی و پایین کمتر بوده است. بی‌نظمی اجتماعی در منطقه میانی متوسط به بالا بوده که بیشتر به خاطر بالا بودن تراکم جمعیتی در این منطقه است. بی‌نظمی فیزیکی در منطقه

پایین شهر بیشتر از دو منطقه دیگر بوده است. طبعاً پایین بودن سرمایه اجتماعی در این منطقه و بی توجهی کمتر نهادهای مربوط مثل شهرداری در این امر بی تأثیر نیست. همانطور که گفته شد اساس سرمایه اجتماعی پیوند اجتماعی است. در بحث از سرمایه اجتماعی، پیوند اجتماعی در دو بعد ذهنی و عینی تقسیم می شود. بر این اساس فرسایش سرمایه اجتماعی به معنای ضعف پیوند عینی و ذهنی در جامعه است. در این تحقیق، محقق فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی را با مؤلفه های هنجارهای ذهنی مشارکت ضعیف، ضعف اعتماد اجتماعی و احساس آنومی و فرسایش سرمایه اجتماعی عینی را با مؤلفه های ضعف کنترل اجتماعی، ضعف روابط رسمی و ضعف روابط غیر رسمی سنجیده و تأثیر آنان بر بی نظمی را بررسی کرده است.

همانطور که در تحلیل دو متغیره آمد، رابطه متغیرهای ضعف هنجارهای ذهنی مشارکت، ضعف اعتماد اجتماعی و احساس آنومی و بی نظمی فیزیکی - اجتماعی مثبت و مستقیم است. بدین معنا که هرچه فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی بالاتر رود، میزان بی نظمی در جامعه نیز بیشتر خواهد شد. تأثیر این متغیرها بر بی نظمی در تحقیق پاکارد (۲۰۱۳) هم تأیید شده است. همین رابطه در مورد مؤلفه های فرسایش سرمایه اجتماعی عینی نیز برقرار است؛ یعنی بین متغیرهای ضعف کنترل اجتماعی، ضعف روابط رسمی و ضعف روابط غیر رسمی و بی نظمی فیزیکی - اجتماعی رابطه ای مستقیم و مثبت وجود دارد (فیروزجانیان، ۱۳۹۵؛ صادقی، ۱۳۹۳؛ احمدی، ۱۳۹۳).

سه فرضیه اصلی تحقیق از طریق سه مدل ساختاری آزمون شد. فرسایش سرمایه اجتماعی ذهنی تأثیری مثبت بر بی نظمی داشته که این نتیجه در رابطه با فرضیه اصلی دوم نیز صادق است. در مدل ساختاری دوم تأثیر ضعف سرمایه اجتماعی ذهنی بر بی نظمی بررسی شده که این سازه بر بی نظمی در دو بعد اجتماعی و فیزیکی تأثیر مثبت داشته است. در نهایت در فرضیه سوم تعامل دو نوع پیوند ضعیف بر بی نظمی مورد بررسی قرار گرفت. مدل معادله ساختاری بیانگر آن است که فرسایش سرمایه اجتماعی در تعامل با یکدیگر تأثیر مثبت و افزایشی بر بی نظمی دارد که با نتیجه تحقیق مارک کوشنیگ و همکارانش (۲۰۱۴) سازگار است. همان گونه که آمد سرمایه اجتماعی به عنوان سیمان انسجام اجتماعی در جامعه عمل می کند که این خود موجب برقراری نظم در حوزه های مختلف خواهد شد. طبعاً زمانی که سرمایه اجتماعی از وضعیت مطلوبی در جامعه برخوردار نباشد، انحرافات اجتماعی در جامعه زمینه ظهور پیدا می کند. در این وضعیت انحرافات و حتی جرائم سطوح خرد تا کلان جامعه را

دربار می‌گیرد (چلبی و همکاران، ۱۳۸۳؛ فیروزجائیان، ۱۳۹۲). در عین حال تقویت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی موجب پایداری بیشتر افراد جامعه به هنجارهای اجتماعی می‌شود؛ که این موضوع به مانند این تحقیق در مطالعه ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۵) در مورد رفتار گردشگران و صادقی فسائی (۱۳۹۳) در مورد رفتار شهروندان تهرانی تأیید شده است.

جوامع توسعه‌یافته جوامعی‌اند که سرمایه اجتماعی برون‌گروهي در آنها از قدرت و کیفیت بالایی برخوردار است (وولکاک، ۱۹۹۸؛ زاهر، ۱۹۹۸؛ مائدا، ۲۰۰۳؛ گرنگ، ۲۰۰۳). فوکویاما (۲۰۱۰) راه‌حل برطرف کردن آسیب‌های اجتماعی در جامعه را افزایش ظرفیت سرمایه اجتماعی از طریق نهادهای رسمی و غیر رسمی می‌داند. براین اساس لازم است تا نهادهای متولی برای افزایش و تقویت نظم در جامعه از دو طریق عمل کنند یکی اینکه، می‌توان برنامه‌های مشارکت‌جویانه را در جامعه گسترش داد. در این زمینه می‌توان در قالب پلیس محله زمینه مشارکت افراد محله را در برقراری نظم اجتماعی- فیزیکی فراهم کرد (عنبری و همکاران، ۱۳۸۸). هرچه زمینه‌های حضور افراد در امور مختلف جامعه بیشتر شود، طبعاً همراهی و پایداری آنان در رعایت مقررات اجتماعی بیشتر خواهد شد. از این منظر رویکرد نظم اجتماعی از طریق مشارکت عموم، از اهمیت بالایی برخوردار است (سرایی و همکار، ۱۳۹۱). دیگر اینکه نهادهای متولی (مانند رسانه‌ها، شهرداری‌ها و حتی سازمان‌های غیر دولتی) از طریق برنامه‌های اعتمادسازی در جامعه و تقویت هنجارهای اجتماعی گرایش به شهروندمداری را در جامعه گسترش دهند و از طریق تقویت احساس امنیت (غفاری، ۱۳۹۰) سرمایه اجتماعی ذهنی نیز در جامعه تقویت خواهد شد. طبعاً با تقویت سرمایه اجتماعی در جامعه زمینه برای نظم اجتماعی نیز فراهم خواهد شد.

منابع

ابراهیمی، قربانعلی، جان محمدی، وحید، اندرواژ، فاطمه (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی پایداری گردشگران به هنجارهای اجتماعی. *فصل‌نامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، شماره ۱۶: ۱۷۸-۱۶۸.

احمدی، سیروس و دیگران (۱۳۹۳). بررسی رابطه میزان کنترل اجتماعی و بی‌نظمی در بین شهروندان شهر دهدشت. *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، سال سوم، شماره ۲: ۴۴-۳۵.

ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۱). *یافته‌های پیمایش در ۲۸ استان کشور*. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

امیر کافی، مهدی (۱۳۸۰). اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن. *نمایه پژوهش*. شماره ۱۸.

- ایسپا (مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران) (۱۳۸۵). کنادوکاوهایی در باورها و نگرش‌های جامعه ایرانی. تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ایسپا (مرکز افکار سنجی دانشجویان) (۱۳۸۱). بررسی نگرش شهروندان تهرانی در مورد قانون و مسائل آن در جامعه. گزارش تحقیقاتی جهاد دانشگاهی.
- ایسپا (مرکز افکار سنجی دانشجویان) (۱۳۸۴). بررسی نگرش شهروندان چند شهر کشور پیرامون قانون و مسائل آن در جامعه. گزارش تحقیقاتی جهاد دانشگاهی.
- پاتنام، روبرت (۱۳۸۰). *دموکراسی و سنت‌های مدنی ترجمه محمد تقی دلفروز*. تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- پاتنام، روبرت (۱۳۸۴). *جامعه بر خوردار، سرمایه اجتماعی و زندگی عمومی در سرمایه اجتماعی به کوشش کیان تاجبخش*. تهران، نشر شیرازه.
- تاجبخش، کیان (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه*. تهران: نشر شیرازه.
- جلانی‌پور، حمیدرضا (۱۳۸۵). *فروپاشی یا آشفتنگی اجتماعی در ایران ۱۳۷۶-۱۳۸۴*. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۳: ۷۵-۵۹.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی نظم*. تهران، نشر نی.
- چلبی، مسعود و مبارکی، محمد (۱۳۸۳). *تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان*. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲: ۴۴-۳.
- دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی (۱۳۸۵). *طرح ملی سنجش سرمایه اجتماعی*. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران.
- دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی (۱۳۸۵). *طرح ملی سنجش سرمایه اجتماعی جوانان ایران*. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران.
- دینی ترکمانی، علی (۱۳۸۵). *تبیین افول سرمایه اجتماعی*. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۶، شماره ۲۳.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۷). *آنومی یا آشفتنگی اجتماعی، پژوهشی در زمینه پتانسیل آنومی در شهر تهران*. نشر سروش.
- سرایی، حسن، منتظمی تبار، حسن (۱۳۹۱). *بررسی رویکرد نخبگان ایرانی به نظم اجتماعی*. فصلنامه *انتظام اجتماعی*، شماره ۲: ۴۰-۷.
- سعادت، رحمان (۱۳۸۵). *تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان‌ها*. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳.
- شارع پور، محمود (۱۳۸۰). *فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن*. نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، شماره ۳.

- صادقی فسایی، سهیلا و امینیان، احسان (۱۳۹۳). تحلیل جامعه‌شناختی نظم اجتماعی با توجه به انواع هنجار گرایی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن. ماهنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۳، شماره ۲: ۲۸۵-۳۱۰.
- عباس زاده، محمد، علیزاده اقدم، م حمد باقر و رضا بناب (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و آنومی اجتماعی. مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دوره اول، شماره ۱، صص ۱۴۵-۱۷۲.
- عبداللهی، محمد، موسوی، میرطاهر (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی در ایران؛ وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان شناسی گذار. فصل‌نامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۵، صص ۲۳۴-۱۹۵.
- عنبری، موسی، فیروزجانیان، علی اصغر (۱۳۸۸). مشارکت امنیتی و انتظام مشارکتی، بررسی تجارب و زمینه‌های مشارکت مردمی در تأمین نظم و امنیت (با تأکید بر ایران). فصلنامه نظم و امنیت/انتظامی، شماره دوم، صص ۹۵-۵۹.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۹۰). سرمایه اجتماعی و امنیت انتظامی، برای سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا. تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۹۴). سنجش سرمایه اجتماعی کشور. تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹). پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن. ترجمه: غلام عباس توسلی، تهران، جامعه‌ایرانیان.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، در سرمایه اجتماعی به کوشش کیان تاجبخش. تهران، نشر شیرازه.
- فیروزآبادی، سید احمد، ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی- اجتماعی در کلان‌شهر تهران. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۲۲۵-۱۹۷.
- فیروزجانیان، علی اصغر (۱۳۸۶). فراتحلیل مطالعات انجام شده در حوزه ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی. طرح پژوهشی، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- فیروزجانیان، علی اصغر، علی بابایی، یحیی (۱۳۹۲). فرسایش سرمایه اجتماعی و قانون‌گریزی در شهر تهران. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره چهاردهم، شماره ۱، صص ۱۲۸-۱۵۹.
- فیروزجانیان، علی اصغر، غلامرضازاده، فاطمه (۱۳۹۵). تحلیل عوامل مؤثر بر بی‌نظمی اجتماعی (با تأکید بر رفتار زباله پراکنی)، فصل‌نامه جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۶۱، صص ۱۱۲-۹۵.
- قدوسی، حامد (۱۳۸۴). رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی از منظر نهادگرایی، در سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی. مریم شریفیان، تهران، انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- گودرزی، محسن (۱۳۸۷). گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی ایرانیان (کل کشور)، یافته‌های پیمایش ملی تحولات فرهنگی ۱۳۸۳. سازمان تبلیغات اسلامی، تهران.

موسوی خامنه، مرضیه و زینب حسن پور درودگر (۱۳۹۱). بررسی تحلیلی - تطبیقی سرمایه اجتماعی در محله‌های مساعد و نامساعد شهر تهران. *مسائل اجتماعی ایران*، سال سوم شماره ۶، صص ۲۰۳ - ۲۲۸.

- Akçomak, İ. Semih, Bas ter Weel (2012). The impact of social capital on crime: Evidence from the Netherlands. *Regional Science and Urban Economics*.vol 42: 323-340.
- Browning. Christopher R. (2009). Illuminating the Downside of Social Capital: Negotiated Coexistence, Property Crime, and Disorder in Urban Neighborhoods. *American Behavioral Scientist* .vol 52: 1556-1578.
- Clay L, Papas M, Abramson D, Kendra J. (2017). Social capital, neighborhood disorder, and disaster recovery. *J Emerg Manag*.15 (4):233-246.
- Gracia, Enrique (2007). Perceived Neighborhood Social Disorder and attitudes Toward Reporting Domestic Violence against Women. *Journal of Interpersonal Violence*, Vol 22, Number 6: 737-752
- Fukuyama, Francis. (1997). *Social capital. The Tanner lectures on human values*. Delivered at Brasenose college oxford. May 12, 14 and 15.
- Fukuyama, Francis. (1999). *The great disruption: human nature and the reconstitution of social order*. New York, the free press.
- Fukuyama, Francis. (2001). Social capital, civil society and development. *Third world quarterly*, vol 1. pp 7-20.
- Hill, Jessica, Thomas V. Pollet and Daniel Nettle. (2014). Disorder affects judgments about a neighborhood: police presence does not. *PeerJ*:e287. pp:1-18.
- Keuschnigg, Marc and Tobias Wolbring. (2015). physical Disorder, Social Capital, and Norm Violation: Three Field Experiments on the Broken Windows Thesis, Department of Sociology, LMU Munich, Germany, D-GESS, ETH Zurich, Switzerland
- Mechanic, David (1996) Changing, medial organization and the erosion of Trust, *The Milbank quarterly*, vol. 74, no.2. pp: 171-189.
- Messner, Steven. F. ericp.Baumer; Richard Rosenfeild. (2004). Dimensions of social capital and rate of criminal homicide. *American sociological Reviw*.vol.69.no.6.pp:882-903.
- Muntaner, Carles. John lynch. (2002). Social capital, class gender and race conflict and population health: an essay review of bowling alone a implications for social epidemiology. *International journal of epidemiology*.vol.31.pp:261-267.
- Norris, pippa. (1996). Does Television erode social capital? A reply to Putnam, *Ps: political science and politics*, vol.29.no.3.pp:474-480.
- Packard, J., Callaway, L., Dorris, C., &Suhr, E. (2013). Social Ties, Perceptions of Disorder and Distress: a Qualitative Examination of the Protective Effects of Social Capital in Neighborhoods. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 2(1), pp: 27-51.
- Paxton.P. (1999). Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment. *American journal of sociology*. Vol.105.no.1.pp:88-127.
- Putnam, Robert. (1995). American Declining social capital, *Journal of Democracy*, pp, 65-78.
- Putnam, Robert. (1995). Tuning in, Tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *PS: Political science and politics*, vol.28.no.40.pp:664-683.
- Putnam, Robert. (1999). Civic disengagement in contemporary America, in government an opposition, 36(2) pp: 135 - 156 .
- Putnam, Robert. (2001). social capital; measurement and consequence. *Isuma: Canadian Journal of Policy Research [Internet]*.no.2.pp: 41-51.
- Putnam, Robert. (2001). *Bowling Alone: The collapse and Revival of American community*. Simon & Schuster press. New York.
- salmi, Venla & J. Kivivori . (2006). the association between social capital and juvenile crime; the role of individual and structural factors. *European journal of criminology*. vol, 3.pp: 123-148.

- Susan Saegert, Gary Winkel, and Charles Swartz. (2002) Social Capital and Crime in New York City's Low-Income Housing. *Housing Policy Debate*, vol.13 (1):189-226.
- Wilson, John. (2001). Review: Dr Putnam's social lubricant: Bowling Alone: The collapse and Revival of American community by Robert. D. Putnam. *Contemporary sociology*.vol.30.No3.pp:225-227.
- Zaheer, Abar. (1998). does Trust matter? Exploring the effect of inter organizational and interpersonal Trust on performance. *Organization science*, vol.9.on.2.pp: 141-159.

Archive of SID